

Bartłomiej CZYŻEWSKI*

NAGROBKI PRZY KOŚCIELE WNIEBOWZIĘCIA NMP I ŚW. JAKUBA APOSTOŁA W SZADKU

Streszczenie. Pierwsze przykościelne cmentarze były zakładane około V–VI w. n.e. w pobliżu świątyń, w podziemiach których spoczywały szczątki świętych. Z biegiem czasu cmentarze takie zaczęły powstawać przy każdym kościele. Grzebienia zmarłych przy kościołach zaprzestano dopiero w XVIII w. w związku z licznymi epidemiami, które swoje źródła miały na tych nekropoliach. Rozpoczęto zakładanie cmentarzy poza miastami i likwidację przykościelnych miejsc pochówku.

Przykościelny cmentarz przy kościele pw. Wniebowzięcia NMP i św. Jakuba Apostoła w Szadku został założony już w okresie średniowiecza i funkcjonował przez następne stulecia. Ze źródeł wynika, że nekropolia działała jeszcze w drugiej połowie XIX w., a być może nawet i na początku XX w. Obecnie, przy kościele w Szadku znajduje się siedem tablic i nagrobków oraz pozostałości kamieniarki nagrobnej, których nie da się przypisać do konkretnych grobów. Zachowane tablice i nagrobki należały do: Józefa Formańskiego i Heleny Formańskiej, Wiktorii Rolińskiej, Józefy Maliszewskiej, Józefa Koziela, Marcelego i Cecylii Kozłowskich, Teodory Skupińskiej oraz Jana Kielkiewicza. Osoby te zamieszkiwały Szadek oraz okoliczne wsie i zostały pochowane pod koniec XIX – na początku XX w.

Słowa kluczowe: Szadek, cmentarz, kościół, parafia, cmentarz przykościelny, nagrobki, tablice nagrobne.

HISTORIA CMENARZY PRZYKOŚCIELNYCH

Historia grzebania zmarłych jest tak stara, jak historia samej ludzkości i jej rozwoju. W zależności od regionu i kręgu cywilizacyjnego sposób pochówku różnił się od siebie i potrafił przyjąć rozmaite formy, np. palenia zwłok, pozostawienia ciała na żer ptakom (tzw. pogrzeb powietrzny), składania zmarłych w jaskiniach i na platformach skalnych. Niektóre kultury tworzyły dla swoich zmarłych, w szczególności osób znaczących, specjalne grobowce bądź kurhany, w których

* Bartłomiej Czyżewski, mgr prawa, asystent sędziego w Sądzie Okręgowym w Łodzi, członek Towarzystwa Genealogicznego Centralnej Polski.

składano zmarłego. Obrzędy te jednakże pozostawały wyłącznie w sferze zwyczaju i nie były uregulowane prawnie.

Pierwsze uregulowania prawne w tym zakresie wprowadzili starożytni Rzymianie w prawie XII tablic¹. Rzymianie, mimo wysokiego poziomu rozwoju, odczuwali strach przed zmarłymi. Obawiano się, że zmarli jako nieczyści mogą skałać osoby żywe, dlatego te dwa światy – żywych i umarłych, należało jak najlepiej odseparować, tak aby kontakt między nimi był jak najmniejszy. Dlatego też w prawie XII tablic ustanowiono bezwzględnie obowiązujący zakaz: *Aby żaden nie był pogrzebany albo spalony wewnątrz miasta*². Usankcjonowano i nakazano tym samym grzebanie zmarłych w podziemnych katakumbach oraz poza murami miejskimi, np. przy drogach, tj. w miejscach, które nie miały szczególnego, sakralnego charakteru. Jedynie osoby o szczególnie wysokiej pozycji społecznej, np. cesarzowie oraz westalki, mogły pozwolić sobie na pochówek w obrębie *pomerium*³. Zasadę wyrażoną w prawie XII tablic powtórzono w Kodeksie Teodozjańskim z 438 r., wskazując, że *Wszystkie ciała zamknięte w urnach albo w sarkofagach, na powierzchni ziemi, mają być zabrane i złożone za miastem*⁴.

Podkreślić jednakże należy, że już ponad stulecie wcześniej zaczęto odchodzić od tego prawnego zakazu grzebania zmarłych w obrębie miast. Kiedy cesarz Konstantyn Wielki w 313 r. edyktem mediolańskim proklamował powszechną wolność religijną, prawo zakazujące pochówku w obrębie murów miejskich znacząco straciło na znaczeniu. Na skutek tego rozpoczęły się budowy oraz działania mające na celu przystosowanie różnych budynków do celów kościelnych. Przeniesienie miejsc pochówku wiązało się także z rozwijającym się w tamtym okresie kultem świętych męczenników. Wokół ich grobów zaczęły bowiem powstawać bazyliki stanowiące centra pielgrzymkowe, w podziemiach których zaczęto chować zwykłych ludzi. Z formalnego punktu widzenia zwyczaj ten został usankcjonowany przez synod w Bradze w 563 r., na którym wprowadzono zakaz chowania wewnątrz kościołów, ale wskazano, że można grzebać zmarłych przy murze kościelnym, ale od zewnętrznej strony⁵.

W dalszych stuleciach zwyczaj ten rozwijał i rozprzestrzeniał się w dalszym ciągu. Dopiero synod rzymski w 1059 r. ukonstytuował chowanie zmarłych na cmentarzach znajdujących się w sąsiedztwie świątyń. Uchwalono wtedy nakaz wydzielania przy nowo wznoszonych kościołach owalnej przestrzeni grzebalnej o szerokości do 60 kroków, a w przypadku tworzonych kaplic – o szerokości 30 kroków, grożąc nałożeniem klątwy na każdego, kto by je zbeczczył⁶. Ponieważ

¹ Kodyfikacja prawa rzymskiego z 450–449 r. p.n.e. (przyp. autora).

² P. Ariès, *Człowiek i śmierć*, Wydawnictwo Alatheia, Warszawa 2011, s. 43.

³ Łac. za murami; u starożytnych Rzymian była to linia mająca charakter sakralny, wyznaczająca granice miasta.

⁴ P. Ariès, *Człowiek i śmierć...*, s. 43.

⁵ Tamże, s. 59.

⁶ A. Spiss, *Cmentarze jako element pejzażu kulturowego*, „Rocznik Muzeum Etnograficznego w Krakowie” 1994, t. XI, s. 89.

dziedziniec przykościelny przeznaczony na miejsce grzebania zmarłych parafian miał ograniczoną i niewielką powierzchnię w stosunku do wysokiej śmiertelności, synod w Tuluzie w 1093 r. nakazał zakładanie dwóch cmentarzy: jednego dla kleru i szlachetnie urodzonych, drugiego zaś dla *zwykłych* mieszkańców⁷. Ustalenia synodów rzymskiego i tuluskiego obowiązywały także na terenie średniowiecznego państwa polskiego.

Kolejne synody kościelne regulowały dalsze kwestie dotyczące przykościelnych cmentarzy. I tak m.in. synod gnieźnieński nakazał ogrodzenie cmentarzy murem, drewnianym parkanem lub okopanie rowem oraz sadzenie drzew chroniących kościoł przed pożarami (1512 r.), synod wrocławski zakazał wypasania bydła na terenie cmentarzy (1568 r.), synod warmiński zakazał na terenie cmentarzy rozwieszania pościeli, wystawiania i mycia naczyń kuchennych, browarnych, przesiewania lub suszenia zboża oraz innych prac (1610 r.), synod kijowski zakazał na terenie cmentarzy rozwieszania sukien świeckich i bielizny, wskazał także, że teren cmentarza nie powinien służyć za drogę publiczną oraz nie powinien być wykorzystywany do sprzedaży, targów lub jarmarków (1762 r.). Ponadto na synodach żmudzkiem (1636 r.), łuckim (1641 r.) oraz wileńskim (1744 r.) wyrażono sprzeciw wobec grzebania zmarłych w polu lub w lasach⁸.

Kres cmentarzy przykościelnych przyniósł XVIII w., epoka racjonalizmu. Względy sanitarne oraz przepelnienie istniejących nekropolii spowodowały, mimo nieprzychylniej postawy społeczeństwa, odejście od koncepcji cmentarzy tworzonych przy kościołach. Prekursorem zmian była Rosja, gdzie car Piotr I w edyktie z 1722 r. zakazał grzebania zmarłych na cmentarzach przykościelnych⁹. W Europie Zachodniej pierwsza regulacja tej kwestii pochodzi z Francji, gdzie 12 marca 1765 r. paryskie Zgromadzenie Narodowe przyjęło uchwałę, na mocy której wszystkie cmentarze i przykościelne dziedzince znajdujące się w mieście miały zostać zamknięte, zaś to, co po ich zamknięciu zostanie przez co najmniej 5 lat miało być nieużytkowane. Następnie w 1776 r. Ludwik XVI wydał edykt królewski, w którym podkreślono, że cmentarze znajdujące się w miastach, a przez to mogące, na skutek wyziewów z rozkładających się ciał, szkodzić powietrzu, będą przenoszone na miejsca oddalone¹⁰. Natomiast 23 prairiala roku XII (12 czerwca 1804 r.) został wydany dekret, który regulował, jak mają być zakładane cmentarze, nakazując m.in. grzebanie ciał w odległości 35–40 kilometrów od granic miejskich¹¹, ostatecznie potwierdzając zakaz chowania zmarłych w kościołach.

⁷ A. Długozima, *Cmentarze jako ogrody żywych i umarłych*, Wydawnictwo Sztuka ogrodu Sztuka krajobrazu, Warszawa 2011, s. 59.

⁸ Tamże, s. 60.

⁹ S. Tanaś, *Przestrzeń turystyczna cmentarzy: wstęp do tanatoturystyki*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2008, s. 66.

¹⁰ J. Kolbuszewski, *Cmentarze*, Wydawnictwo Dolnośląskie, Wrocław 1996, s. 171.

¹¹ P. Ariès, *Człowiek i śmierć...*, s. 513.

Na terenie Polski pierwsze próby przekonania ludności o konieczności zaprzestania pochówków przy kościołach podjęło Zgromadzenie Księżych Misjonarzy warszawskich. Lazaryści już w 1745 r. rozpoczęli działania mające na celu założenie cmentarza poza Warszawą i nakłonienie mieszkańców do grzebania tam swoich zmarłych. Jednakże podjęte próby spotkały się z ogromną niechęcią parafian, dlatego pierwszy warszawski cmentarz poza miastem – nieistniejący już dzisiaj Cmentarz Świętokrzyski, powstał dopiero w 1781 r.¹² Kolejnym krokiem był wydany w 1770 r. przez Marszałka Wielkiego Koronnego Stanisława Lubomirskiego apel w sprawie zakładania cmentarzy poza miastem¹³. Natomiast pierwszą ogólnopolską próbą likwidacji cmentarzy przykościelnych i zakładania nowych cmentarzy poza miastami był „Uniwersał do Miast Wolnych względem cmentarzy i szlachtuzów” Komisji Policji Obojga Narodów z 18 lutego 1792 r. W nim czytamy, że z uwagi na liczne zarazy mające swe źródła na cmentarzach przykościelnych, zakazano chowania zmarłych w pobliżu kościołów i jednocześnie nakazano magistratom wybranie odpowiednich miejsc za miastem celem ulokowania tam nowych cmentarzy¹⁴.

Kolejne regulacje odnoszące się do omawianego tematu, obejmujące ziemie polskie, zostały wprowadzone już przez władze państw zaborczych. Na terenie zaboru pruskiego obowiązywał dekret Fryderyka II Wielkiego z 1773 r. w sprawie zakładania cmentarzy za miastem. Na terenie zaboru austriackiego dekretem Józefa II Habsburga z 11 grudnia 1783 r. (opublikowany 21 stycznia 1784 r.) zakazano pochówków na cmentarzach przykościelnych i w kryptach świątyni, wskazano w nim, że *Groby i cmentarze kościelne znajdujące się w obrębie osady, mają być odtąd zamknięte, a w ich miejsce obrane inne poza obrębem osady i w stosownym oddaleniu*¹⁵. Kolejny cesarski dekret z 23 sierpnia 1784 r. nakazywał, żeby w przeciągu 6 miesięcy cmentarze przykościelne, parafialne, szpitalne usunąć z granic miejscowości. Natomiast w zaborze rosyjskim obowiązywał ukaz Aleksandra I z 13 marca 1817 r. o grzebaniu ciał zmarłych, a później postanowienie Rady Administracyjnej Królestwa Polskiego z 31 maja 1846 r. o chowaniu zmarłych, na mocy którego nakazano tworzenie cmentarzy poza miastem.

CMENTARZ PRZYKOŚCIELNY W SZADKU

Przykościelny cmentarz w Szadku najprawdopodobniej powstał wraz z wybudowaniem pierwszej szadkowskiej świątyni w końcu XIII w.¹⁶ Wzniesienie kościoła i ustanowienie parafii wiązało się z udzielaniem sakramentów świętych, tak

¹² K. W. Wójcicki, *Cmentarz Powązkowski pod Warszawą*, t. III, Drukarnia S. Orgelbranda, Warszawa 1858, s. 1.

¹³ J. Kolbuszewski, *Cmentarze...*, s. 182.

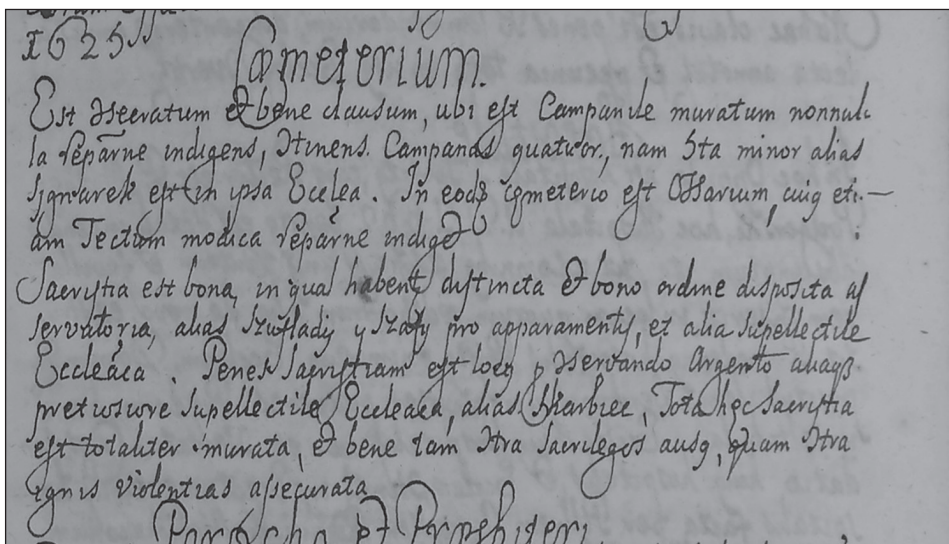
¹⁴ Suplement do „Gazety Warszawskiej” 1792, 10 marca, nr 20, s. 1.

¹⁵ W. A. Jougan, *Kancelarya parafialna, czyli zbiór przepisów kościelnych i państwowych dla urzędów parafialnych*, Drukarnia Polonia, Lwów 1912, s. 731.

¹⁶ *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, red. B. Chlebowski, t. XI, Warszawa 1890, s. 760.

więc założenie cmentarza przy kościele było rzeczą naturalną. Prawdopodobnie ówczesny, pierwszy cmentarz, został zniszczony wraz z drewnianym kościołem podczas najazdu Krzyżaków w 1331 r. Istniejąca do dzisiaj murowana, gotycka fara w Szadku została wzniesiona w latach 1333–1335 i prawdopodobnie odbudowa kościoła wiązała się z odtworzeniem znajdującego się przy nim placu służącego grzebaniu zmarłych.

Pierwsze źródła, w których wspomina się o szadkowskim cmentarzu, to wizytacje parafii, z których najstarsza pochodzi z 1635 r. Wizytacje parafii przeprowadzane przez władzę kościelną mają przede wszystkim na celu odwiedzenie danej parafii, poznanie duchownych i wiernych oraz zapoznanie się z trudnościami w szerzeniu wiary. Ponadto, wizytacje służą sprawdzeniu, czy duchowni prowadzą życie odpowiadające ich stanowi i czy wypełniają swoje obowiązki. Wizytatorzy sprawdzają także, jak prowadzone i przechowywane są archiwa kościelne, jaki jest stan dóbr kościelnych (kościół, parafia, cmentarza itp.) oraz jak są one zarządzane¹⁷.

Fot. 1. Fragment wizytacji parafii w Szadku z 1729 r.

Źródło: Archiwum Diecezjalne we Włocławku

¹⁷ Ks. B. Kucala, *Prawo wizytacji wiernych i obowiązek posłuszeństwa w świetle kan. 199,7°*, „Prawo Kanoniczne” 1994, R. 37, nr 1–2, s. 23–30.

Tablica 1. Zestawienie wizytacji parafii w Szadku z okresu 1635–1825

1	2
Wizytacja z 1635 r. ^a	Cmentarz konsekrowany, ogrodzony i zamknięty. Dzwonnica, czyli wieża murowana, nosząca 3 większe dzwony, na której straż nocną pełni magistrat miasta. Ossarium ^b osobne, murowane ^c .
Wizytacja z 1683 r. ^d	Brak opisu cmentarza.
Wizytacja z 1711 r. ^e	Brak opisu cmentarza – wizytacja przerwana z powodu grasującej zarazy ^f .
Wizytacja z 1729 r. ^g	Cmentarz. Jest konsekrowany i dobrze zamknięty. Jest tam dzwonnica murowana, wymagająca pewnych remontów, zawierająca 4 dzwony, bo piąty mały zwany „sygnarek” jest w samym kościele. Na tymże cmentarzu jest ossarium, którego dach również wymaga niewielkiej naprawy ^h .
Wizytacja z 1759 r. ⁱ	Brak opisu cmentarza.
Wizytacja z 1761 r. ^j	Brak opisu cmentarza.
Wizytacja z 1779 r. ^k	Cmentarz delami ^l ogrodzony, ale to delowanie nie ze wszystkim dobre, żadnej furtki u niego do Zamykania nie masz. Lubo ten cmentarz iest obszerny do obięcia Ciał zmarłych ztey Parafji zdalny, inszy iednak może bydź od Miasteczka odległy przy Kościółku Ś Idziego w Polu za Miastem. Kosnica była w glinę y cegłę murowana n wschód słońca, ale ta już zdezelowana, y dachu na niey nie masz.
Wizytacja z 1788 r. ^l	Cmentarz. Dość duży i rozległy, przylegający naokoło kościoła, płotem dobrym drewnianym ogrodzony. Przedtem był nader nierówny i przykry od potoków wody, teraz staraniem przewielebnego komendarza wygląda na wyrównany i spłaszczony. Wejścia ma cztery, z których jedno podwójnymi drzwiami zamknięte, pozostałe zaś okratowane. W rogu cmentarza ku południu jest dzwonnica murowana, pokryta dachem gontowym już uszkodzonym, wyjąwszy skromną wieżyczkę która utrzymuje kulę małą miedzianą i krzyż żelazny, a przykryta jest tabliczką żelazną już znacznie zniszczoną przez rdzę. Przechowuje się tam 4 dzwony, z których 1 większy, w którego uderzenie wymaga posługi co najmniej trojga ludzi. Było tu i ossarium, również murowane, lecz ponieważ ze starości bardzo dziurawe i zawsze zagrażające niebezpieczeństwem wobec przechodzących, przewielebny komendantz rozkazał je zburzyć ^m .
Wizytacja z 1801 r. ⁿ	Akta wizytacji nie zachowały się.
Wizytacja z 1811 r. ^o	Stan Kościoła Materyalny Zewnętrzny. [...] 6. Cmentarz drzewiany z dyl ^p y słupów w częściach reparacyi potrzebuie, bez furtek.
Wizytacja z 1825 r.	Stan kościoła parafialnego. [...] 6. Jakie nagrobki w nim lub przy nim znajdują się? Ad. 6. Żadne znakomite. [...]

Tablica 1. (cd.)

1	2
Wizytacja z 1825 r. (cd.)	24. Czyli cmentarz do grzebania ciał zmarłych jest osobny, czy obmurowany lub oparkaniony, czy na nim znajduje się figura Męki Pańskiej i czy jest poświęcony? Ad. 24. Na pochów ciał zmarłych parafian za miastem przy kościele św. Idziego jest cmentarz parkanem nowym przez terażniejszego proboszcza ks. Jana Leśniewskiego obwiedziony, na którym znajduje się figura Męki Pańskiej, z pozwolenia władzy diecezjalnej przez miejscowego dziekana jest poświęcony ^r .

^a Acta visitationis [archidiaconalis] Archidiaconatus Vnieioviensis 1635–1636, Archivum Diecezjalne we Włocławku [dalej: ADWł], sygn. Akta Arcybiskupów Gnieźnieńskich [dalej: AAG] Wiz. 5, s. 161;

^b Ossuarium – budowla w obrębie cmentarza służąca do przechowywania szczątków zmarłych (przyp. autora);

^c Tłumaczenie Bartosz Małecki;

^d Acta visitationis [archidiaconalis] Archidiaconatus Vnieioviensis 1683, ADWł, sygn. AAG Wiz. 8, s. 75–84;

^e Acta actorum visita[ti]o[n]is [generalis] beneficiorum curatorum & simplicium jn Archidiaconatu Vniejoviensi 1711–1712, ADWł, sygn. AAG Wiz. 9, s. 475–476;

^f Ks. Stanisław Librowski, *Repertorium akt wizytacji kanonicznych dawnej Archidiecezji Gnieźnieńskiej część 1. Akta przechowywane w Archiwum Diecezjalnym we Włocławku zeszyt 1 sygnatury 1–20: akta z lat 1602–1755*, „Archiwa Biblioteki i Muzea Kościelne”, t. 28, Lublin 1974 r., s. 158 [118];

^g Liber visitationis [generalis] ecclesiarum Archidiaconatus Vniejoviensis 1728–1729, ADWł, sygn. AAG Wiz. 13, s. 116;

^h Tłumaczenie Bartosz Małecki;

ⁱ Visitatio decanalis ecclesiarum Decanatus Schadkoviensis 1759–1760, ADWł, sygn. AAG Wiz. 41, s. 34–40;

^j Oppus biennale visitationum [generalium] Archidiaconatus Vniejoviensis 1761–1763, ADWł, sygn. AAG Wiz. 59, s. 500–547;

^k Wizyta generalna trzech dekanatów: Szadkowskiego, Wartskiego y Uniejowskiego 1779, ADWł, sygn. AAG Wiz. 72, s. 125;

^l Dyl – długi, obrobiony pień drzewa; belka (przyp. autora);

^l Visitatio decanalis ecclesiarum parochialium et capellarum cum suis rectoribus caeterisq[ue] addictis presbyterius in Decanatu Schadkoviensi 1788, ADWł, sygn. AAG Wiz. 81, s. 187;

^m Tłumaczenie Bartosz Małecki;

ⁿ Resztki akt dziekańskich wizytacji specjalnej (zewnętrznej i wewnętrznej) Dekanatu Szadkowskiego, przeprowadzonej przypuszczalnie w roku 1801, ADWł, sygn. AAG Wiz. 107;

^o Status ecclesiarum et beneficiorum in Decanatibus Schadkoviensi et Lutomirensi 1811, ADWł, sygn. AAG Wiz. 135, s. 652;

^p Zob. przypis nr 29;

^r Wizyta dziekańska dekanatu Szadkowskiego odbyta w 1825 r., ADWł, sygn. Akta Biskupów Kujawsko-Kaliskich Wiz. 11, k. 1v [cyt. za:] A. Kaczmarek, A. Młyńska, *Źródła do dziejów parafii w Szadku z roku 1825 (wizyta dziekańska i inwentarz parafii)*, „Biuletyn Szadkowski” 2010, t. 10, s. 203, 205.

Źródło: opracowanie własne autora.

Analizując zapiski z kolejnych wizytacji parafii w Szadku, można dostrzec proces powolnego zaniedbywania przykościelnego cmentarza. W 1635 r. cmentarz był dobrze ogrodzony i zamykany, a na jego terenie znajdowało się ossuarium. 150 lat później wizytator wskazuje, że cmentarz ogrodzony jest drewnianymi belkami, z których część jest w złym stanie, dodatkowo nie było żadnej furtki, ossuarium natomiast było w ruinie. W 1788 r. odnotowano wprowadzić pewną poprawę względem poprzedniej wizytacji – naprawiono ogrodzenie, dopilnowano by było w nim okratowanie i brama, ossuarium zaś rozebrano, jednak już w 1811 r. ponownie odnotowano brak furtek oraz to, że drewniane ogrodzenie wymaga naprawy. W wizytacji z 1825 r. prawie w ogóle nie wspomina się już o cmentarzu przy kościele św. Jakuba. Zaznaczono jedynie, że w i przy kościele nie ma żadnych znakomitych nagrobków. Wskazuje to jednak na fakt, że jakieś nagrobki tam się znajdowały, lecz żaden nie zasługiwał na szczególną uwagę i wzmiankę w treści wizytacji.

Kolejny dokument, w którym wspomniano o przykościelnym cmentarzu, to pochodzący z 1858 r. *Spis majątku duchownego kościoła w mieście Szadku*. Znajduje się tam zapis: *Na Cmentarzu przy Kościele od strony wschodu i południa jest dzwonnica wielka massiw murowana [...]*¹⁸. Ta bardzo lakoniczna notka wskazuje, że w połowie XIX w. cmentarz przy kościele istniał, jednak nie sposób na jej podstawie wysnuć wniosek, czy nadal był używany, czy też został zamknięty.

Istotnymi źródłami, w których można odnaleźć ślady szadkowskiego przykościelnego cmentarza są mapy. Samo miasto pojawia się na wielu mapach z okresu I Rzeczypospolitej¹⁹, jednak szczegółowe plany kartograficzne zostały opracowane dopiero w XIX w. Pierwszym takim dokładnym planem jest *Plan von der gehaltenen speciellen Vermessung der königlichen immediat Stadt Szaddek*²⁰ z 1808 r. Kolejny plan to *Mappa pomiarowa territorium miasta powiatowego Szaddek*²¹, sporządzona przez Wilhelma Bergmanna w 1824 r. Około 1837 r. przygotowano *Plan Miasta Powiatowego Szaddek w obwodzie Sieradzkim w guberni Kaliskiej z pomiaru jeometry Wilhelma Bergemann z r. 1824*²². Ostatni XIX-wieczny plan Szadku to *Plan posada Šadka seradzkiego uezda*²³ z 1893 r.

¹⁸ Archiwum Główne Akt Dawnych, Centralne Władze Wyznaniowe Królestwa Polskiego, sygn. 491, s. 132.

¹⁹ Np. mapa Johanessa Cloppenburtha z 1632 r., Carte Generale de la Pologne z 1780 r. (przyp. autora).

²⁰ Archiwum Główne Akt Dawnych (dalej: AGAD), Zbiór Kartograficzny (dalej: Zb. Kart.), sygn. 486-19.

²¹ AGAD, Zb. Kart., sygn. 184-3.

²² AGAD, Zb. Kart., sygn. 323-26.

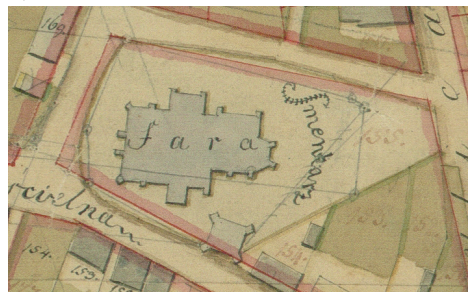
²³ AGAD, Zb. Kart., sygn. 492-132.

Tablica 2. Zestawienie fragmentów planów miasta Szadek z: a) 1808 r., b) 1824 r., c) 1824 r., d) 1826 r., e) ok. 1837 r., f) 1893 r.

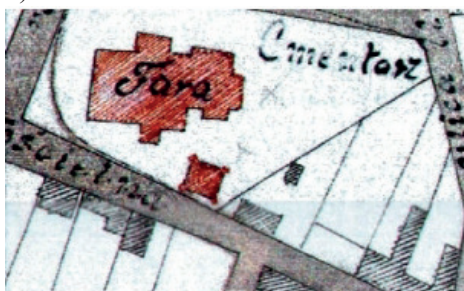
a)

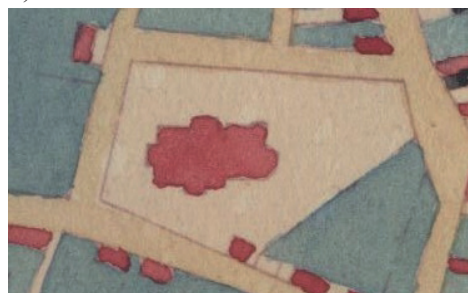
b)

c)

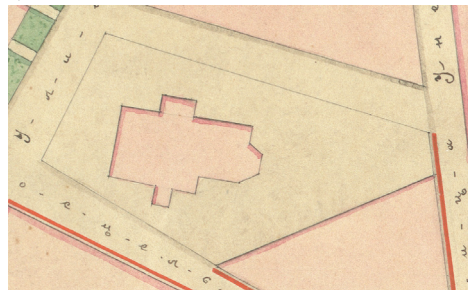
d)

e)

f)

Źródło: opracowanie własne; AGAD (plany a, b, e, f), Wydział Architektury Politechniki Warszawskiej (plany c i d).

Jak widać na powyższym zestawieniu, jedynie na mapie z 1808 r. i dwóch egzemplarzach mapy z 1824 r. zaznaczono w jakikolwiek sposób obecność cmentarza przy kościele św. Jakuba. Na najstarszej mapie widać oznaczenia w postaci krzyży na tyłach kościoła oraz po jego bokach, natomiast na planach późniejszych o 16 lat zaznaczono teren nekropolii poprzez napisy *Smentarz* oraz *Cmentarz*. Co ciekawe, obydwie mapy z 1824 r. różnią się w tym zakresie dosyć

znacząco. Na pierwszym, znajdującym się w zasobach Archiwum Głównego Akt Dawnych w Warszawie, wskazano, że cmentarz zajmuje praktycznie cały plac na tyłach kościoła. Z kolei na mapie ze zbiorów Wydziału Architektury Politechniki Warszawskiej zaznaczono, że nekropolia zajmuje jedynie część tego placu. Na późniejszych mapach terenu cmentarza w żaden sposób już nie określono.

Wzmianki o przykościelnym cmentarzu odnaleźć można nie tylko w oficjalnych dokumentach sporządzonych przez władze duchowe i państwowe. Znajdują się one także w innych źródłach, w tym w literaturze. W *Monografii Szadku* z 1870 r. autor, Alfons Parczewski, pisze, że *starożytna świątynia drżała od szczęku dobywanych przez zgromadzone rycerstwo na znak gotowości szabel, nieraz i krew sejmikowego oponenta zboczyła drzwi kościelne i spłynęła na cmentarz, aby tam świeżą rosą orzeźwić próchniejące kości naddziadów*²⁴. W dalszej części monografii, poświęconej bezpośrednio kościołowi pw. Wniebowzięcia NMP i św. Jakuba w Szadku, Alfons Parczewski, pisząc o epitafiach na ścianach świątyni, zwrócił jednocześnie uwagę na jeden z grobów znajdujący się, najprawdopodobniej, na przykościelnym cmentarzu: *Na cmentarzu leży Piotr Droszewski uczony miłośnik rzeczy krajowych i wielki znawca starożytności Mikozyńskich, które drukiem opisywał. Umarł w młodym wieku w r. 1868*²⁵. Wzmianka o miejscu pochówku Piotra Droszewskiego wskazuje, że z przykościelnego cmentarza korzystano jeszcze w końcu lat 60-tych XIX w.

Z okresu pisania przez Alfonsa Parczewskiego *Monografii Szadku* pochodzi rycina przedstawiająca od frontu kościół parafialny w Szadku (fot. 2). Próżno jednak na niej szukać jakichkolwiek śladów po cmentarzu, brak jest jakichkolwiek nagrobków, mogił bądź krzyży czy to przy wejściu do świątyni, czy też po bokach kościoła. Być może takie ślady znajdowały się na tyłach kościoła bądź przy samej dzwonnicy, niewidocznych na przedstawionej rycinie.

Późniejsze źródła literackie, w tym współczesne, praktycznie w ogóle nie odnoszą się do tematu dawnego przykościelnego cmentarza w Szadku, skupiając się wyłącznie na samym kościele i dzwonnicy. Jednakże, w jednym z numerów czasopisma „Na Sieradzkich Szlakach” z 1995 r. można natrafić na taką bardzo lakoniczną informację: *Z rogu pn.-zach. ul. Kościelna prowadzi do kościoła parafialnego, dawniej otoczonego cmentarzem, po którym został obszerny plac*²⁶. Autor tekstu nie wspominał niestety, czy poza placem pozostały jeszcze jakieś ślady po dawnej nekropolii.

²⁴ A. Parczewski, *Monografia Szadku*, Drukarnia J. Goldmana, Warszawa 1870, s. 7–8.

²⁵ Tamże, s. 70.

²⁶ A. Ruzzkowski, *Turysto! Zapraszamy do Szadku*, „Na Sieradzkich Szlakach” 1995, nr 3, s. 30.

Fot. 2. Rycina z 1869 r. przedstawiająca kościół parafialny w Szadku
Źródło: „Tygodnik Ilustrowany” 1869, 18/30 stycznia, nr 57, s. 1

Kolejnym istotnym źródłem są wyniki badań archeologicznych, jakie były prowadzone na terenie okalającym kościół św. Jakuba w Szadku. Prace te, o charakterze sondażowych badań archeologicznych, zostały zrealizowane przy okazji prac konserwatorskich świątyni w dniu 13 sierpnia 2010 r., przy południowej ścianie prezbiterium²⁷. Dokonano wtedy wkopu do głębokości ok. 1,70 m, odsłaniając m.in. 13 pochówków. Prowadzący prace stwierdzili, że odkryte groby były usytuowane wzdłuż osi W–Z z głowami skierowanymi na zachód. Przy żadnym z pochówków nie odkryto ani pozostałości trumien ani elementów

²⁷ Ł. Antosik, B. Muzolf, M. Troszczyńska-Antosik, *Wyniki archeologicznych badań sondażowych przeprowadzonych przy kościele parafialnym pw. Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny i św. Jakuba Apostoła w Szadku*, „Biuletyn Szadkowski” 2011, t. 11, s. 6.

Fot. 3. Współczesny widok na plac, gdzie był przykościelny cmentarz
Źródło: zdjęcie Bartłomiej Czyżewski, 2015 r.

strojów (guzików, spinek, medalików itp.), co wskazywałoby, że ciała składane były jedynie w białych i całunach grobowych. Jak podkreślono, z kolejności ułożonych ciał wynika, że najmłodsze z nich, zalegające w pierwszych poziomach, należą do osobników młodocianych i dzieci. Dopiero poniżej nich mamy do czynienia z pochówkami osób dorosłych. Chronologia najmłodszych pochówków dziecięcych obejmuje zapewne XVIII w. i początki XIX w. (?), natomiast pochówki zalegające głębiej, wyłącznie osobników dorosłych, sięgają wieków średnich²⁸. Dokonane przez archeologów badania wskazują, że cmentarz przy kościele w Szadku był używany przez kilka stuleci, od Średniowiecza aż do końca XVIII – początku XIX w. Należy jednak mieć na uwadze, że przeprowadzone

²⁸ Tamże, s. 11.

w sierpniu 2010 r. prace miały charakter wyłącznie sondażowych badań w jednym miejscu, a nie na terenie całego placu okalającego szadkowską świątynię. Aby ustalić dokładne ramy czasowe, w jakich chowani byli ludzie na nekropolii, niezbędne są szeroko zakrojone prace archeologiczne, obejmujące cały teren wokół kościoła.

Ostatnim źródłem, do jakiego można sięgnąć w celu poznania dziejów przykościelnego cmentarza w Szadku, są sami mieszkańcy Szadka, ich wiedza i wspomnienia. W tym zakresie przede wszystkim wartym przytoczenia jest zbiór wspomnień Stefanii Habryn, w którym znajduje się wzmianka o nagrobkach będących w pobliżu kościoła św. Jakuba. Mówiąc o okresie dzieciństwa i młodości, przypadających na okres dwudziestolecia międzywojennego, autorka tak opisywała otoczenie szadkowskiej świątyni: *Wokół kościoła św. Jakuba też jest dzisiaj zupełnie inaczej. Za mojej pamięci był on ogrodzony od tyłu. Za tym kościołem był jakiś cmentarz ze starymi tabliczkami na zapomnianych dawno grobach. Wszystko to zarośnięte było krzakami, trawą i zielskiem*²⁹. Obecnie mieszkańcy Szadka, pytani o cmentarz i nagrobki będące przy kościele, bezradnie rozkładają ręce albo wskazują, że kamienie nagrobne były tam od zawsze i pochodzą właśnie ze starego cmentarza, który był w pobliżu świątyni. Nikt nie był jednak w stanie wskazać, gdzie dokładnie mogła znajdować się nekropolia. Również w Internecie można natrafić na wpisy, z których wynika, że nagrobki leżące przy dzwonnicy są pozostałościami po cmentarzu, który kiedyś znajdował się przy kościele³⁰.

Tych informacji nie potwierdza sieradzki oddział Wojewódzkiego Urzędu Konserwatora Zabytków. Z dokumentacji znajdującej się w urzędzie wynika, że faktycznie pewne elementy kamieniarki nagrobnej zostały zgromadzone przy dzwonnicy, jednakże brak jest danych, skąd pochodzą i kiedy tam się znalazły. Informacji takich nie posiada także kancelaria parafialna w Szadku.

NAGROBKI I PŁYTY NAGROBNE

Obecnie przy kościelnej dzwonnicy znajduje się łącznie siedem nagrobków i płyt nagrobnych oraz kilka fragmentów pomników bez cech pozwalających na przypisanie ich do konkretnych pochowanych osób. Ułożone są one wszystkie przy zachodniej ścianie dzwonnicy, nagrobki oraz fragmenty pomników znajdują się w pewnym od niej oddaleniu, natomiast płyty nagrobne są o nią bezpośrednio oparte.

²⁹ S. Habryn, *Moje wspomnienie o Szadku*, „Biuletyn Szadkowski” 2001, t. 1, s. 135.

³⁰ panaszonik.blogspot.com/2012/06/wycieczka-nr-93-szadek.html [dostęp 2.03.2016].

Fot. 4. Widok ogólny na zgromadzone przy dzwonnicy kościelnej nagrobki, płyty nagrobne i fragmenty pomników

Źródło: zdjęcie Bartłomiej Czyżewski, 2015 r.

Józef Formański (zapisany w akcie urodzenia jako Furmański) urodził się 7 marca 1863 r. w Łądku. Jego rodzicami byli 35-letni Paweł Furmański, rolnik z Łądku, oraz 30-letnia Katarzyna zd. Przybylska³¹. Józef Formański nie był pierwszym dzieckiem w tej rodzinie, miał liczne starsze rodzeństwo – 3 braci i 2 siostry³². Posiadał także przyrodnie starsze rodzeństwo, brata i siostrę ze strony ojca³³ oraz siostrą ze strony matki³⁴. Rodzice Józefa pobrali się bowiem 30 stycznia 1853 r. w parafii w Łądku, ale nie było to dla nich pierwsze małżeństwo.

³¹ Archiwum Państwowe w Poznaniu Oddział w Koninie (dalej: APPOK), Akta Stanu Cywilnego (dalej: ASC) parafii rzymskokatolickiej (dalej: parafii rzym.-kat.) w Łądku, Akta urodzeń, małżeństw i zgonów 1863, sygn. 109, akt urodzenia (dalej: ur.) nr 30, k. 11.

³² Franciszka (ur. 1853 r. w Łądku), Walenty (ur. 1855 r. w Łądku), Teofil (ur. 1858 r. w Łądku), Konstanty (ur. 1860 r. w Łądku – zm. 1860 r. w Łądku) oraz Genowefa Agnieszka (ur. 1862 r. w Łądku – zm. 1866 r. w Łądku) (przyp. autora).

³³ Antoni Furmaniak (ur. 1848 r. w Łądku) i Marianna Furmaniak (ur. 1850 r. w Łądku – zm. 1852 r. w Łądku) (przyp. autora).

³⁴ Joanna Perzyńska (ur. 1852 r. w Łądku) (przyp. autora).

Patrząc od strony lewej, zachowane nagrobki należały do następujących osób:

Józef Formański i Helena Formańska

ś.p.
 Józef
 Formański
 przeżywszy lat 38
 zm. d 23 Lipca 1901 r.
 Helunia Formańska
 przeżywszy miesiące 3
 Proszą o westchnienie do Boga

Ukochanemu mężowi i Ojcu
 pozostała żona z dziećmi
 ten pomnik stawia

Fot. 5. Nagrobek Józefa Formańskiego i Heleny Formańskiej – front
 Źródło: zdjęcie Bartłomiej Czyżewski, 2014 r.

Wymiary:
 wysokość: ok. 90 cm
 szerokość: ok. 70 cm
 grubość: ok. 42 cm
 Materiał: piaskowiec
 Forma: fragment pomnika
 Zdobienia: motyw kwiatów i winorośli
 Uwagi: u podstawy pomnika, od frontu,
 częściowo w ziemi, napis w dwóch rzędach:
 „F. SZYMAŃSKI, / Z ŁODZI”*

* Franciszek Szymański był znany i cenionym w Łodzi rzeźbiarzem-kamieniarzem, stworzone przez niego nagrobki można podziwiać m.in. na Starym Cmentarzu przy ul. Ogrodowej w Łodzi (przyp. autora).

Fot. 6. Nagrobek Józefa Formańskiego i Heleny Formańskiej – tył
 Źródło: zdjęcie Bartłomiej Czyżewski, 2014 r.

Wcześniej Paweł Furmański był w związku małżeńskim z Marianną Perzyńską³⁵, a Katarzyna Przybylska z Antonim Perzyńskim³⁶, jako ciekawostkę warto wskazać, że Marianna Perzyńska i Antoni Perzyński byli rodzeństwem. Po narodzinach Józefa w rodzinie Pawła i Katarzyny Furmańskich urodziła się jeszcze trójka dzieci³⁷.

W oparciu o dostępne akta z parafii w Łądku wynika, że Józef Formański od urodzenia do 1901 r. zamieszkiwał w Łądku, gdzie prowadził własne gospodarstwo, a później młyn. W okresie 1885–1900 ożenił się z Anną zd. Mrozoską/Mrozińską i miał z nią kilkoro dzieci. Z nieznanых powodów w połowie 1901 r. przeprowadził się z rodziną do Szadkovic oddalonych o prawie 200 km od Łądku.

W akcie zgonu zapisano, że Józef Formański zmarł 9/23 lipca³⁸ 1901 r. o godz. 18:00 w Szadkowicach w wieku 38 lat, pozostawiwszy owdowiałą żonę Annę zd. Mrozoską³⁹. Wskazano, że był gospodarzem⁴⁰.

Helena Stanisława Formańska urodziła się 1/14 maja 1901 r. w Łądku, była córką 30-letniego młynarza Józefa Formańskiego i 24-letniej Anny zd. Mrozińskiej⁴¹. Zgodnie z aktem zgonu Helena Formańska zmarła 14/27 lipca 1901 r. o godz. 18:00 w Szadkowicach w wieku 2 miesięcy⁴².

Wiktoria Rolińska zd. Zembrzuska urodziła się 21 grudnia 1830 r. w Zawichoście, w rodzinie 37-letniego podrewizora dochodów tabaczych⁴³ Stanisława Zembrzuskiego i 26-letniej Agnieszki zd. Karasińska⁴⁴. Rodzina Zembrzuskich była rodziną szlachecką i posługiwała się herbem Doliwa⁴⁵.

Familia Wiktorii Zembrzuskiej, z uwagi na pełniony przez jej ojca urząd, często zmieniała miejsce zamieszkania. W 1830 r. zamieszkiwali w Zawicho-

³⁵ Ślub odbył się w 1847 r. w Łądku; Marianna zmarła w 1852 r. w Łądku (przyp. autora).

³⁶ Ślub odbył się w 1850 r. w Łądku; Antoni zmarł w 1852 r. w Łądku (przyp. autora).

³⁷ Albin (ur. 1865 w Łądku – zm. 1867 r. w Łądku), Albin Cyryl (ur. 1867 r. w Łądku – zm. 1873 r. w Łądku) i Józefa (ur. 1870 r. w Łądku) (przyp. autora).

³⁸ Od 1868 r. do 1915 r. na terenie Królestwa Polskiego dokumenty zawierają podwójną datację, wg kalendarza juliańskiego (stosowanego w Imperium Rosyjskim) i gregoriańskiego (przyp. autora).

³⁹ Archiwum Państwowe w Łodzi (dalej: APL), ASC parafii rzym.-kat. w Szadku, Księga urodzeń, małżeństw i zgonów 1901 r., sygn. 153, akt zgonu (dalej: zg.) nr 149, k. 132v.

⁴⁰ Tj. posiadał własne gospodarstwo rolne (przyp. autora).

⁴¹ APKOK, ASC, parafii rzym.-kat. w Łądku, Akta urodzeń, małżeństw i zgonów 1901 r., sygn. 163, akt ur. nr 60, s. 30.

⁴² APL, ASC parafii rzym.-kat. w Szadku, Księga urodzeń, małżeństw i zgonów 1901 r., sygn. 153, akt zg. nr 152, k. 133.

⁴³ Urzędnik, pomocnik rewizora w zakresie podatku od tabaki (przyp. autora).

⁴⁴ Archiwum Państwowe w Kielcach Oddział w Sandomierzu, ASC parafii rzym.-kat. w Zawichoście, Księga urodzeń, małżeństw i zgonów 1830 r., sygn. 19, akt małżeństwa (dalej: małż.) nr 85, s. 29.

⁴⁵ Informacja taka pojawia się w akcie małżeństwa Kasyldy Agnieszki Zembrzuskiej z Wincentym Długołęckim (APL, ASC parafii rzym.-kat. w Żychlinie, Księga urodzeń, małżeństw i zgonów 1874 r., sygn. 100, nr 43, s. 224) (przyp. autora).

ście, ale już w 1835 r. Stanisław Zembrzuski sprawował swoją funkcję w Małym Dobrzcu⁴⁶, ok. 1845 r. rodzina mieszkała w Nieszawie⁴⁷, a przed 1865 r. Stanisław i Agnieszka Zembrzusczy osiedli w Gostyninie⁴⁸. Wiktoria Zembrzуска miała co najmniej trójkę rodzeństwa: Eufrozinę, Kasyldę, Agnieszkę oraz Michała.

Wiktoria Rolińska

Ś.P.
z ZEMBRZUSKICH
WIKTORJA ROLIŃSKA
UR. 1830 R.
PRZEŻYWSZY BOGBOJNIE
I CNOTLIWIE LAT 79
ZM. D. 13 PAŹDŹ. 1909 R.
UKOCHANEJ MATCE – WDZIĘCZNY
SYN TĘ PAMIĄTKĘ POŚWIĘCA

Wymiary:
długość: 215 cm
szerokość: 112 cm
grubość: 15 cm
Materiał: prawdopodobnie piaskowiec
Forma: płyta nagrobna
Zdobienia: brak
Uwagi: brak

Fot. 7. Płyta nagrobna Wiktorii Rolińskiej
Źródło: zdjęcie Bartłomiej Czyżewski, 2015 r.

⁴⁶ Akt urodzenia Michała Zembrzuskiego (Archiwum Państwowe w Poznaniu, ASC parafii rzym.-kat. w Dobrzcu, Księga urodzeń, małżeństw i zgonów 1835 r., sygn. 50, akt ur. nr 15, k. 3) (przyp. autora).

⁴⁷ Informacja w oparciu o akt małżeństwa Kasyldy Agnieszki Zembrzuskiej i Wincentego Długockiego – zob. przypis nr 63 (przyp. autora).

⁴⁸ Informacja w oparciu o akt małżeństwa Wiktorii Zembrzuskiej i Aleksandra Józefa Rolińskiego.

W dniu 14 czerwca 1864 r. w Żychlinie Wiktoria Zembrzуска wyszła za mąż za 23-letniego Aleksandra Józefa Rolińskiego. W tym czasie Wiktoria była guwernantką⁴⁹ w Dobrzelinie. W treści aktu małżeństwa wskazano, że jej rodzice zamieszkiwali w *Gostyninie własności swej*⁵⁰. Małżonkowie Aleksander Józef i Wiktoria Rolińscy, podobnie jak rodzina Zembrzuskich, nie zamieszkiwali cały czas w jednym miejscu, tylko co kilka lat się przeprowadzali. Wiązało się to z pracą wykonywaną przez Aleksandra Józefa Rolińskiego, był on bowiem zarządcą majątków ziemskich. W związku z tym Rolińscy zamieszkiwali w Żychlinie (1864 r.), Wieszczycach (1869 r.), Woli Raciborskiej (1873 r.) i ostatecznie w Dziadkowicach (1909 r.)⁵¹.

Aleksander i Wiktoria Rolińscy mieli dwóch synów: Wacława Nikodema⁵² i Feliksa Bronisława⁵³. Małżonkowie Rolińscy byli bogatymi ludźmi, świadczy o tym fakt, że posłali syna Feliksa na zagraniczne studia do Monachium, kontynuowane w Dreźnie, we Włoszech i na Węgrzech. Warto wskazać, że Feliks Roliński był w okresie międzywojennym i powojennym cenionym malarzem i dydaktykiem sztuki – najpierw jako nauczyciel w szkołach średnich, później jako profesor na warszawskiej Akademii Sztuk Pięknych⁵⁴.

Fot. 8. Nekrolog Wiktorii Rolińskiej
Źródło: „Kurier Warszawski” 1909, 14 października⁵⁵

⁴⁹ Nauczycielka domowa (przyp. autora).

⁵⁰ APL, ASC parafii rzym.-kat. w Żychlinie, Księga urodzeń, małżeństw i zgonów 1864 r., sygn. 90, akt małż. nr 21, k. 64.

⁵¹ Informacje w oparciu o akta stanu cywilnego (przyp. autora).

⁵² APL, ASC parafii rzym.-kat. w Strzelcach, Księga urodzeń, małżeństw i zgonów 1869 r., sygn. 77, akt ur. nr 90, k. 23.

⁵³ APL, ASC parafii rzym.-kat. w Głogowcu, Księga urodzeń, małżeństw i zgonów 1873 r., sygn. 86, akt ur. nr 35, s. 18.

⁵⁴ <http://www.ipsb.nina.gov.pl/index.php/a/feliks-bronislaw-rolinski> [dostęp 9.03.2016].

⁵⁵ „Kurier Warszawski” z 14 października 1909, nr 284, s. 8.

W akcie zgonu zapisano, że Wiktoria Rolińska zmarła 30 września/13 października 1909 r. o godz. 14:00 w Dziadkowicach w wieku 78 lat⁵⁶ i pozostawiła owdowiatego męża Aleksandra Józefa Rolińskiego. Zgłaszający zgon oświadczyli, że zmarła była córką Stanisława i Agnieszki Zembruskich i urodziła się w Kaliszu⁵⁷.

Józefa Maliszewska

Ś.P.
JÓZEFA z GÓRSKICH
MALISZEWSKA
ŻYŁA LAT 81
ZM. 24 MARCA 1906
POKÓJ JEJ DUSZY

Wymiary:
długość: 146 cm
szerokość: 73 cm
grubość: 13 cm
Materiał: prawdopodobnie piaskowiec
Forma: płyta nagrobna
Zdobienia: motyw nekrologu przykrytego krzyżem oraz gałązką palmową
Uwagi: brak

Fot. 9. Płyta nagrobna Józefy Maliszewskiej
Źródło: zdjęcie Bartłomiej Czyżewski, 2015 r.

⁵⁶ Osoby zgłaszające zgon często nie posiadały wiedzy odnośnie do dokładnego wieku osoby zmarłej, stąd liczne błędy i różnice dotyczące wieku w aktach zgonu, na nagrobkach oraz w nekrologach (przyp. autora).

⁵⁷ APL, ASC parafii rzym.-kat. w Szadku, Księga urodzeń, małżeństw i zgonów 1909 r., sygn. 162, akt zg. nr 158, k. 116.

Józefa Maliszewska zd. Górską urodziła się ok. 1824 r. Jej rodzicami byli Antoni Górski i Katarzyna zd. Kruczkowska⁵⁸. Józefa miała co najmniej czwórkę rodzeństwa – braci: Michała⁵⁹, Stanisława⁶⁰, Józefa⁶¹ i Antoniego⁶².

W dniu 8 lutego 1847 r. w Szadku Józefa Górską wyszła za mąż za 22-letniego parobka z Chorzeszowa, Mateusza Maliszewskiego. W akcie wskazano, że panna młoda urodziła się w Kromolinie, a obecnie zamieszkiwała z rodzicami w Bobowni⁶³. Po ślubie Maliszewscy zamieszkali w Chorzeszowie i prowadzili tam gospodarstwo do około 1857 r. Potem, z nieznanych powodów, opuścili tę miejscowość i przenieśli się do Szadku. Posiadali tam własne gospodarstwo i z niego się utrzymywali. Mateusz i Józefa Maliszewscy doczekali się w trakcie trwania swojego związku małżeńskiego łącznie ósemki dzieci – sześciu synów i dwóch córek. Trójka z nich urodziła się w Chorzeszowie⁶⁴, a pozostałe już w Szadku⁶⁵. W 1893 r. zmarł Mateusz Maliszewski⁶⁶.

Sporządzający akt zgonu zapisał, że Józefa Maliszewska zmarła 11/24 czerwca 1906 r. o godz. 6:00 w Bobowni, mając 82 lata⁶⁷. Zgłaszający zgon podali, że zmarła była córką Antoniego i Katarzyny Górskich i urodziła się w Karczowku, natomiast w dniu śmierci była wdową. Podano także, że Józefa zamieszkiwała u syna⁶⁸. Może to świadczyć o tym, że w związku z podeszłym wiekiem nie prowadziła już własnego gospodarstwa i żyła z rodziną jednego z synów.

⁵⁸ W części dokumentów ASC jako nazwisko panięskie matki wskazywane jest błędne „Aleksander” albo „Kruczkowska vel Aleksander”, błąd wynikał z faktu, że ojcem Katarzyny był Aleksander Kruczkowski, przez co powstawało nazwisko utworzone od jego imienia (przyp. autora).

⁵⁹ APL, ASC parafii rzym.-kat. w Szadku, Księga urodzeń, małżeństw i zgonów 1848 r., sygn. 92, akt ur. nr 107, s. 35.

⁶⁰ APL, ASC parafii rzym.-kat. w Szadku, Księga urodzeń, małżeństw i zgonów 1903 r., sygn. 155, akt zg. nr 68, k. 82.

⁶¹ APL, ASC parafii rzym.-kat. w Szadku, Księga urodzeń, małżeństw i zgonów 1858 r., sygn. 109, akt małż. nr 50, s. 156.

⁶² APL, ASC parafii rzym.-kat. w Szadku, Księga urodzeń, małżeństw i zgonów 1842 r., sygn. 81, akt ur. nr 77, s. 39.

⁶³ APL, ASC parafii rzym.-kat. w Szadku, Księga urodzeń, małżeństw i zgonów 1847 r., sygn. 90, akt małż. nr 12, k. 85.

⁶⁴ Franciszek (ur. 1848 r.), Marianna (ur. 1852 r.) oraz Jan (ur. 1856 r.) (przyp. autora).

⁶⁵ Stanisław Józef (ur. 1858 r.), Józefa (ur. 1861 r.), Wojciech (ur. 1863 r.), Tomasz (ur. 1864 r.) i Józef (ur. 1869 r.) (przyp. autora).

⁶⁶ APL, ASC parafii rzym.-kat. w Lutomięsku, Księga urodzeń, małżeństw i zgonów 1893 r., sygn. 99, akt zg. 14, k. 54.

⁶⁷ Zob. przypis nr 75 (przyp. autora).

⁶⁸ APL, ASC parafii rzym.-kat. w Szadku, Księga urodzeń, małżeństw i zgonów 1906 r., sygn. 158, akt zg. nr 28, k. 116v.

Józef Koziel

ś.p.

Józef Koziel

Żył lat 73.

um. d. 10 Stycznia 1901 r.

— • —
Prosi o westchnienie do Boga

Wymiary:

wysokość: 118 cm

szerokość: 47–43 cm

grubość: 15 cm

Materiał: prawdopodobnie piaskowiec

Forma: nagrobek

Zdobienia: brak

Uwagi: u szczytu pozostałości po ułamanym metalowym krzyżu

Fot. 10. Nagrobek Józefa Koziela

Źródło: zdjęcie Bartłomiej Czyżewski, 2015 r.

Józef Koziel (w akcie urodzenia zapisany jako Koziełek) urodził się 17 marca 1830 r. w Wilamowie. Jego rodzicami byli 32-letni Karol Koziełek, rolnik z Wilamowa, oraz 30-letnia Petronela zd. Małag⁶⁹. Józef miał przynajmniej czwórkę rodzeństwa: siostrę Antoninę⁷⁰ oraz braci Wojciecha⁷¹, Antoniego⁷² i Stanisława⁷³. Cała rodzina zamieszkiwała w Wilamowie, gdzie Karol prowadził gospodarstwo.

⁶⁹ APL, ASC parafii rzym.-kat. w Szadku, Księga urodzeń, małżeństw i zgonów 1830 r., sygn. 57, akt ur. nr 52, k. 26.

⁷⁰ APL, ASC parafii rzym.-kat. w Szadku, Księga urodzeń, małżeństw i zgonów 1826 r., sygn. 51, akt ur. nr 101, s. 36.

⁷¹ APL, ASC parafii rzym.-kat. w Szadku, Księga urodzeń, małżeństw i zgonów 1829 r., sygn. 55, akt ur. nr 45, s. 23.

⁷² APL, ASC parafii rzym.-kat. w Szadku, Księga urodzeń, małżeństw i zgonów 1833 r., sygn. 64, akt ur. nr 84, s. 42.

⁷³ APL, ASC parafii rzym.-kat. w Szadku, Księga urodzeń, małżeństw i zgonów 1836 r., sygn. 70, akt ur. nr 72, s. 37.

W dniu 30 stycznia 1853 r. w Szadku Józef Koziół wstąpił w związek małżeński, jego wybranką zaś była 17-letnia Marianna Nowacek, panna z Wilamowa. W dniu ślubu Józef Koziół był parobkiem w Wilamowie. Wskazać należy, że w akcie małżeństwa nazwisko pana młodego zapisano w formie *Koziół*⁷⁴. Małżonkowie zamieszkali na gospodarstwie w Wilamowie i tam też urodziły się wszystkie dzieci Józefa i Marianny – cztery córki i czterech synów⁷⁵.

W akcie zgonu Józefa Koziół (w dokumencie zapisano nazwisko jako *Koziół*) znajduje się informacja, że zmarł on 28 grudnia 1900 r./10 stycznia 1901 r. o godz. 7:00 w Wilamowie, w wieku 70 lat⁷⁶. Zmarły pozostawił owdowiałą żonę Mariannę zd. Manios⁷⁷. Jak podali zgłaszający zgon, Józef Koziół był ziemianinem⁷⁸, synem Karola i Petroneli i miał urodzić się w Wilamowie⁷⁹.

Marceli Kozłowski urodził się ok. 1822 r. Był synem Antoniego i Barbary zd. Zagórowska Kozłowskich. Jak wynika z zachowanej dokumentacji archiwalnej, rodzina Kozłowskich posiadała korzenie szlacheckie⁸⁰. Marceli posiadał co najmniej trójkę rodzeństwa: braci Dominika⁸¹, Stanisława Filipa⁸² oraz Michała⁸³. Wskazać należy, że ojciec Marcelego był ekonomem, w związku z czym prawdopodobnie co kilka lat rodzina przenosiła się do nowego miejsca zamieszkania⁸⁴. Z dokumentacji stanu cywilnego wynika, że np. około 1802 r. rodzina Kozłowskich mieszkała w Prusinowicach (par. Wygiełzów), w 1825 r. w Tymiance, a w 1830 r. w Kolblągu. Wskazać należy, że Antoni Kozłowski nie był ekonomem przez całe życie, w 1865 r. pełnił bowiem funkcję strażnika leśnego w Prusinowicach⁸⁵.

⁷⁴ APL, ASC parafii rzym.-kat. w Szadku, Księga urodzeń, małżeństw i zgonów 1853 r., sygn. 107, akt małż. nr 24, k. 174.

⁷⁵ Józefa (ur. 1854 r.), Józef (ur. 1856 r.), Franciszka (ur. 1857 r.), Małgorzata (ur. 1861 r.), Antonina (ur. 1866 r.), Walenty (ur. 1869 r.), Antoni (ur. 1873 r.) oraz Franciszek (ur. 1876 r.) (przyp. autora).

⁷⁶ Zob. przypis nr 75 (przyp. autora).

⁷⁷ Jest to osoba tożsama z Marianną Nowacek, z którą Józef Koziół się ożenił w 1853 r. Z nieznanymi przyczyn w aktach stanu cywilnego tej rodziny nazwiska „Manios” i „Nowak” (bądź podobnie) były używane zamiennie (przyp. autora).

⁷⁸ Właściciel majątku ziemskiego (przyp. autora).

⁷⁹ APL, ASC parafii rzym.-kat. w Szadku, Księga urodzeń, małżeństw i zgonów 1901 r., sygn. 153, akt zg. nr 13, k. 110.

⁸⁰ Antoni Kozłowski określany jest mianem „urodzony”, które odnosiło się do szlachty (przyp. autora).

⁸¹ APL, ASC parafii rzym.-kat. w Szadku, Księga urodzeń, małżeństw i zgonów 1829 r., sygn. 55, akt małż. nr 29, s. 235.

⁸² APL, ASC parafii rzym.-kat. w Marzeninie, Księga urodzeń, małżeństw i zgonów 1825 r., sygn. 12, akt ur. nr 51, s. 22.

⁸³ APL, ASC parafii rzym.-kat. w Szadku, Księga urodzeń, małżeństw i zgonów 1826 r., sygn. 51, akt małż. nr 20, s. 161; APL, ASC parafii rzym.-kat. w Sieradzu-Męcce, Księga urodzeń, małżeństw i zgonów 1840 r., sygn. 68, akt małż. nr 8, s. 98.

⁸⁴ Ekonomowie byli zatrudniani najczęściej na 3-letnie kontrakty (przyp. autora).

⁸⁵ Informacja z drugiego aktu małżeństwa Michała Kozłowskiego (zob. przypis nr 98) (przyp. autora).

Marceli Kozłowski i Cecylia Kozłowska

Marceli
Kozłowski
żył lat 56
zm. d. 17 Listopa.
1878

Cecylia
z Grzegorzewski
Kozłowska
żyła lat 75
zm. d. 22 Wrześ.
1896

Wymiary:
długość: 190 cm
szerokość: 120 cm
grubość: 13,5 cm
Materiał: prawdopodobnie piaskowiec
Forma: płyta nagrobna
Zdobienia: krzyż w centralnej części
Uwagi: brak

Fot. 11. Płyta nagrobna Marcelego i Cecylii Kozłowskich
Źródło: zdjęcie Bartłomiej Czyżewski, 2015 r.

Marianna Cecylia Kozłowska zd. Grzegorzewska urodziła się 11 listopada 1820 r. w Poddębicach, w domu pod numerem 30. Była córką 55-letniego Jakuba Grzegorzewskiego, dzierżawcy probostwa w Poddębicach, oraz 38-letniej Konstancji zd. Ostrzycka⁸⁶. Miała co najmniej 6 rodzeństwa: trzy siostry i trzech braci⁸⁷.

Marceli Kozłowski i Cecylia Grzegorzewska pobrali się około 1842 r. W 1844 r. przyszło na świat ich pierwsze dziecko, Olimpia Barbara⁸⁸. W 1847 r. urodził im się syn Władysław⁸⁹.

⁸⁶ APL, ASC parafii rzym.-kat. w Poddębicach, Księga urodzeń, małżeństw i zgonów 1820 r., sygn. 23, akt ur. nr 62, k. 10.

⁸⁷ Antoninę (zm. 1809 r. w Poddębicach), Kazimierza Józefa (ur. 1810 r. w Poddębicach), Augustyna (ur. 1812 r. w Poddębicach), Teklę (ur. 1814 r. w Poddębicach), Walentego Kazimierza (ur. 1817 r. w Poddębicach) oraz Ludwikę (ur. 1825 r. w Poddębicach) (przyp. autora).

⁸⁸ APL, ASC parafii rzym.-kat. w Zadziumu, Księga urodzeń, małżeństw i zgonów 1844 r., sygn. 53, akt ur. nr 102, s. 35.

⁸⁹ APL, ASC parafii rzym.-kat. w Szadku, Księga urodzeń, małżeństw i zgonów 1847 r., sygn. 101, akt ur. nr 90, s. 17.

Kariera zawodowa Marceliego Kozłowskiego bardzo przypominała historię pracy zawodowej jego ojca. Początkowo Marceli pełnił funkcję ekonomy i w 1844 r. zarządzał we wsi Zyгры. Jednak już 3 lata później, kiedy rodzina zamieszkiwała w Kolblągu, Marceli był strzelcem lasów rządowych⁹⁰. Urząd ten pełnił przez resztę swego życia, przy czym w późniejszym okresie już w lasach w okolicach Karczówka, dokąd przeprowadził się wraz z Cecylią.

Zgodnie z aktem zgonu Marceli Kozłowski zmarł 1/13 listopada 1878 r. o godz. 2:00 w Karczówku, w wieku 56 lat. Zgłaszający zgon oświadczyli, że był synem Antoniego i Barbary zd. Zagorowska i urodził się w Sędziejowicach. Jako zawód zmarłego wskazano, że był strzelcem rządowym. Pozostawił owdowiałą żonę Cecylię zd. Grzegorzewską⁹¹.

W akcie zgonu zapisano, że Cecylia Kozłowska zmarła 10/22 września 1896 r. o godz. 18:00 w Szadku, w wieku 75 lat. Podano, że wdowa po Marcelim urodziła się w parafii Poddębice ze zmarłych i nieznanymi rodziców⁹². Ponadto zgłaszający zgon wskazali, że zmarła była właścicielką domu w Szadku⁹³.

Teodora Skupińska zd. Mokrską urodziła się około 1825 r. Była córką Hipolita i Florentyny zd. Ruis Mokrskich. Z zachowanych dokumentów wynika, że Teodora urodziła się w Madrycie w Hiszpanii. W dokumentach wskazano również, że Hipolit Mokrski miał być kapitanem wojsk polskich, być może więc znalazł się w Królestwie Hiszpanii w związku z wojną na Półwyspie Iberyjskim, prowadzoną w czasie wojen napoleońskich, a po upadku Napoleona osiadł tam na kilka lat.

Teza ta znajduje częściowe potwierdzenie w zachowanej dokumentacji z okresu napoleońskiego⁹⁴, bowiem wśród spisów Szwoleżerów Gwardii znajduje się wpis dotyczący lansjera Mokrskiego, ale nie wskazano jego imienia. Zgodnie z owym zapisem wskazany lansjer miał służyć w 14 kompanii 2 pułku Szwoleżerów-Lansjerów Gwardii Cesarskiej od 11 kwietnia 1813 r. do 1 maja 1814 r., kiedy to miał powrócić do Polski⁹⁵. Jednakże brak wskazania imienia Mokrskiego powoduje, że nie ma pewności, czy zapis rzeczywiście dotyczy ojca Teodory Mokrskiej.

Hipolit i Florentyna zd. Ruis Mokrscy mieli jeszcze jedno dziecko, Marię Karmenę, urodzoną także w Madrycie w Hiszpanii około 1829 r.⁹⁶

⁹⁰ Urzędnik pracujący w lasach rządowych, odpowiednik gajowego (przyp. autora).

⁹¹ APL, ASC parafii rzym.-kat. w Szadku, Księga urodzeń, małżeństw i zgonów 1878 r., sygn. 130, akt zg. nr 129, k. 106.

⁹² Tzn. osoby zgłaszające nie posiadały wiedzy o imionach i nazwiskach rodziców Cecylii Kozłowskiej (przyp. autora).

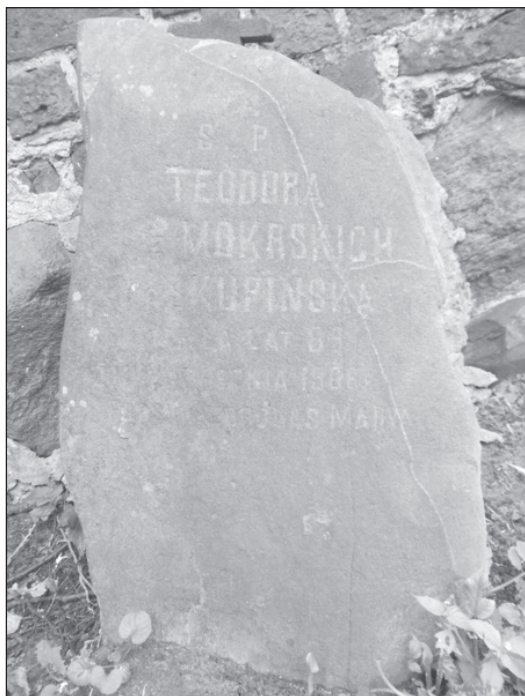
⁹³ APL, ASC parafii rzym.-kat. w Szadku, Księga urodzeń, małżeństw i zgonów 1896 r., sygn. 148, akt zg. nr 95, k. 122v.

⁹⁴ Archiwa dotyczące Polaków w armii Napoleona spłonęły w Paryżu w 1871 r. i Warszawie w 1944 r., zachowały się jedynie księgi pułkowe Szwoleżerów Gwardii (przyp. autora).

⁹⁵ Matricules Napoléoniens 1802–1815, Regestre Matricule 1er Regiment de Cheveau Légers-Lanciers <<Polonais>> de la Garde Impériale, 3e Volume (n° 3001 à 3508) avril 1813 – février 1815, sygn. 20 YC 159, wpis nr 3283, s. 48.

⁹⁶ Informacja z aktu małżeństwa Marii Karmeny Mokrskiej z Piotrem Podczaskim (APL, ASC parafii rzym.-kat. w Poddębicach, Księga urodzeń, małżeństw i zgonów 1854 r., sygn. 91, akt małz. nr 15, k. 32v) (przyp. autora).

Teodora Skupińska

Ś.P.
TEODORA
Z MOKRSKICH
SKUPIŃSKA
ŻYŁA LAT 83
ZM. [nieczytelne] KWIETNIA 1908
PROSI O ZDROWAŚ MARYA

Wymiary:
wysokość: ok. 80 cm
szerokość: ok. 52 cm
grubość: ok. 29–30 cm
Materiał: prawdopodobnie granit
Forma: nagrobek
Zdobienia: brak
Uwagi: nagrobek sporządzony na kamieniu; u szczytu pozostałości po ułamanym metalowym krzyżu

Fot. 12. Nagrobek Teodory Skupińskiej
Źródło: zdjęcie Bartłomiej Czyżewski, 2014 r.

Po przyjeździe na terytorium zaboru rosyjskiego rodzina Mokrskich osiedliła się w Poddębicach, tutaj bowiem Teodora i Maria Karmena wstąpiły w związki małżeńskie, jak również zmarł Hipolit Mokrski⁹⁷.

Teodora Mokrska wyszła za mąż w dniu 7 lutego 1847 r. w Poddębicach za 27-letniego Feliksa Borellego, dzierżawcę probostwa poddębickiego. W dokumencie tym wskazano, że panna młoda znajdowała się pod opieką ojca, który utrzymywał się z procentów⁹⁸, oraz iż jej matka już nie żyła⁹⁹. Małżonkowie Borell w trakcie trwania swego małżeństwa zamieszkiwali w kilku miejscowościach – Poddębicach (1847 r.), Wylazłowie Dworze (ok. 1848 r. – 1850 r.) oraz Ralewiczach (od około 1851 r.). Wiązało się to z karierą zawodową głowy rodziny, który w Poddębicach dzierżawił probostwo, w Wylazłowie Dworze był dzierżawcą Wylazłowa, a w Ralewiczach

⁹⁷ APL, ASC parafii rzym.-kat. w Poddębicach, Księga urodzeń, małżeństw i zgonów 1852 r., sygn. 87, akt zg. nr 21, k. 47.

⁹⁸ Prawdopodobnie chodzi o procenty od jakiegoś kapitału (przyp. autora).

⁹⁹ APL, ASC parafii rzym.-kat. w Poddębicach, Księga urodzeń, małżeństw i zgonów 1847 r., sygn. 77, akt małż. nr 12, k. 26v.

wójtem gminy. Feliks i Teodora Borell mieli czwórkę dzieci, trzy córki i jednego syna¹⁰⁰. Małżeństwo Teodory z Feliksem Borell trwało jedynie 6 lat, gdyż Feliks zmarł w 1853 r.¹⁰¹ Po śmierci męża Teodora zamieszkała w Szadku.

W dniu 12 lutego 1858 r. w Szadku Teodora Borell zd. Mokrska wstąpiła w drugi związek małżeński. Wyszła za mąż za 36-letniego kancelistę magistratu w Szadku, Wojciecha Skupińskiego. W dokumencie podano, że Teodora zamieszkiwała w Szadku i utrzymywała się z własnego funduszu¹⁰². Małżeństwo Skupińskich trwało 32 lata. W 1890 r. w Złoczewie zmarł Wojciech¹⁰³. Jego miejsce zgonu wskazuje, że małżonkowie po okresie mieszkania na terenie Szadku przeprowadzili się właśnie do Złoczewa. Nie jest znana data i powód tego przeniesienia. Po śmierci męża Teodora powróciła do Szadku. Skupińscy nie posiadali własnych dzieci.

W akcie zgonu wskazano, że Teodora Skupińska zmarła 8/21 kwietnia 1908 r. o godz. 1:00 w Szadku, w wieku 83 lat. Osoby zgłaszające zgon podały, że była córką Karola i Florentyny zd. Rubisz. Co ciekawe, nie podano nazwiska ojca zmarłej (a tym samym panieńskiego Teodory), ale zgłaszający mieli wiedzę, że był on kapitanem wojsk polskich. Jako miejsce urodzenia Teodory Skupińskiej wskazano Madryt w Królestwie Hiszpanii¹⁰⁴.

Jan Kiełkiewicz urodził się ok. 1851 r. w rodzinie Kacpra i Julianny zd. Soczyńska Kiełkiewiczów. Jan miał co najmniej dwójkę rodzeństwa, siostrę Konstancję¹⁰⁵ oraz brata Stanisława¹⁰⁶. Z odnalezionej dokumentacji wynika, że Kiełkiewiczowie byli rodziną wywodzącą się ze szlachty zaściankowej. Świadczy o tym zapis pochodzący z aktu urodzenia Stanisława Kiełkiewicza, w którym jego ojca – Kacpra, określono mianem właściciela częściowego rolnego¹⁰⁷. W latach 60-tych XIX w. Kiełkiewiczowie zamieszkiwali w Grzymiszewie, a później w Gozdowie¹⁰⁸.

¹⁰⁰ Wacława Stanisława (ur. 1847 r. Poddębice – zm. 1874 r. Złoczew), Annę (ur. 1848 r. Wylazłów Dwór), Ludwikę Teklę (ur. 1850 r. Wylazłów Dwór) oraz Teodorę Józefę (ur. 1853 r. Ralewice – zm. 1854 r. Ralewice) (przyp. autora).

¹⁰¹ APŁ, ASC parafii rzym.-kat. w Zadzimiu, Księga urodzeń, małżeństw i zgonów 1853 r., sygn. 70, akt zg. nr 53, s. 173.

¹⁰² APŁ, ASC parafii rzym.-kat. w Szadku, Księga urodzeń, małżeństw i zgonów 1858 r., sygn. 109, akt małż. nr 25, k. 131.

¹⁰³ APŁ, ASC parafii rzym.-kat. w Złoczewie, Księga urodzeń, małżeństw i zgonów 1890 r., sygn. 134, akt zg. nr 17, k. 51.

¹⁰⁴ APŁ, ASC parafii rzym.-kat. w Szadku, Księga urodzeń, małżeństw i zgonów 1908 r., sygn. 161, akt zg. nr 70, k. 105.

¹⁰⁵ APPOK, ASC parafii rzym.-kat. w Grzymiszewie, Księga urodzeń, małżeństw i zgonów 1867 r., sygn. 9, akt ur. nr 13, s. 7.

¹⁰⁶ APPOK, ASC parafii rzym.-kat. w Grzymiszewie, Księga urodzeń, małżeństw i zgonów 1869 r., sygn. 11, akt ur. nr 41, s. 121.

¹⁰⁷ W XIX w. mianem „właścicieli częściowych” określano ludność pochodzącą z drobnej szlachty; właściciele częściowi posiadali małą część wsi i zajmowali się głównie rolnictwem (przyp. autora).

¹⁰⁸ Informacja w oparciu o akty urodzenia Konstancji i Stanisława Kiełkiewiczów (przyp. autora).

Jan Kielkiewicz

Ś. † P.

Jan
Kielkiewicz
zm. 2-VI.
1921.

Wymiary:

wysokość: 72 cm

szerokość: 65-36-31 cm

grubość: 65-36-31 cm

Materiał: prawdopodobnie beton

Forma: nagrobek

Zdobienia: motyw nekrologu

Uwagi: u szczytu pozostałości po ułamanym metalowym krzyżu

Fot. 13. Nagrobek Jana Kielkiewicza
Źródło: zdjęcie Bartłomiej Czyżewski, 2015 r.

Około 1875 r. Jan Kielkiewicz ożenił się z Józefą zd. Weber. W 1877 r. urodził im się syn, Wincenty. W tym czasie rodzina Kielkiewiczów mieszkała w Grzymiszewie, gdzie Jan pracował jako robotnik¹⁰⁹. Nie jest znana dokładna data oraz powód późniejszego przeniesienia się rodziny na teren parafii w Szadku.

Jak widnieje w akcie zgonu, Jan Kielkiewicz zmarł 2 czerwca 1921 r. w Prusinowicach w wieku 70 lat. Zgłaszający zgon podali, że był synem Kacpra i Julianny z Golińskich¹¹⁰ oraz że urodził się w Grzymiszewie. Jako zawód wskazano, że był ogrodnym¹¹¹. Pozostawił owdowiałą żonę Józefę z Webrów¹¹².

¹⁰⁹ APPOK, ASC parafii rzym.-kat. w Grzymiszewie, Księga urodzeń, małżeństw i zgonów 1877 r., sygn. 19, akt ur. nr 23, s. 12.

¹¹⁰ Z nieznanego powodu w akcie zgonu wskazano jako panieńskie nazwisko matki zmarłego „Golińska” zamiast prawidłowego „Soczyńska”. Najprawdopodobniej zgłaszający nie znali właściwego nazwiska i podali nieprawidłowe (przyp. autora).

¹¹¹ Zmarły prawdopodobnie pracował na dworze w Prusinowicach (przyp. autora).

¹¹² Urząd Stanu Cywilnego w Szadku, ASC parafii rzym.-kat. w Szadku, Księga urodzeń, małżeństw i zgonów 1921 r., akt zg. nr 82, k. 188.

PODSUMOWANIE

Historia przykościelnego cmentarza przy kościele pw. Wniebowzięcia NMP i św. Jakuba Apostoła w Szadku sięga, jak wynika z badań archeologicznych, czasów średniowiecza. Cmentarz początkowo najprawdopodobniej okalał całą świątynię, ale z biegiem czasu jego terytorium ulegało zmniejszeniu, tak że w początkach XIX w. zajmował już tylko połowę placu znajdującego się na tyłach kościoła i w końcu, ostatecznie, w ogóle zniknął z krajobrazu miasta. Wiązało się to niewątpliwie z postanowieniem Rady Administracyjnej Królestwa Polskiego z 31 maja 1846 r. o chowaniu zmarłych, obowiązującym na terenie zaboru rosyjskiego, które nakazywało zakładanie cmentarzy poza obrębem miast. Jednak zachowane nagrobki, znajdujące się przy kościelnej dzwonnicy, wskazują, że przykościelny cmentarz w Szadku był użytkowany jeszcze długo po wydaniu wskazanego wcześniej postanowienia. Zdecydowana większość pomników została bowiem postawiona już w XX w., a najmłodszy z nich pochodzi aż z 1921 r. Nie ma wprawdzie żadnych źródeł, które jednoznacznie potwierdziłyby bądź obaliły tę hipotezę, jednakże obecne położenie nagrobków wskazuje, że muszą one pochodzić właśnie z nekropolii znajdującej się bezpośrednio przy kościele. Nie było bowiem na terenie samego miasta innego cmentarza, z kolei przeniesienie tych nagrobków z pozostałych szadkowskich nekropolii, tj. cmentarza św. Idziego bądź św. Wawrzyńca (cholerycznego), wydaje się zupełnie pozbawione sensu.

Zachowane nagrobki i płyty nagrobne to obecnie jedyne pamiątki, jakie pozostały po osobach pochowanych przy kościele św. Jakuba w Szadku. Osoby te, wprawdzie nie pełniły żadnych istotnych funkcji ani nie dokonały przełomowych odkryć, jednak stanowiły część społeczności Szadku i okolic. Prześledzenie ich życia, tylko skrótkowo odtworzonego w niniejszym artykule, pozwala na sięgnięcie i poznanie tamtych czasów oraz niejaki przywrócenie tych osób do tego świata. Nie umiera bowiem nigdy ten, kto pozostaje w pamięci żywych. Warto więc i im – Józefowi Formańskiemu i Helenie Formańskiej, Wiktorii Rolińskiej, Józefie Maliszewskiej, Józefowi Koziełowi, Marcelemu i Cecylii Kozłowskiemu, Teodorze Skupińskiej oraz Janowi Kielkiewiczowi, poświęcić chwilę zadumy i zapalenie świeczki.

Bibliografia**Źródła**

- Akta Stanu Cywilnego parafii rzymskokatolickiej w Bałdrzychowie.
- Akta Stanu Cywilnego parafii rzymskokatolickiej w Dobrzcu.
- Akta Stanu Cywilnego parafii rzymskokatolickiej w Głogowcu.
- Akta Stanu Cywilnego parafii rzymskokatolickiej w Grzymiszewie.

- Akta Stanu Cywilnego parafii rzymskokatolickiej w Łądku.
Akta Stanu Cywilnego parafii rzymskokatolickiej w Lutomiersku.
Akta Stanu Cywilnego parafii rzymskokatolickiej w Marzeninie.
Akta Stanu Cywilnego parafii rzymskokatolickiej w Poddębicach.
Akta Stanu Cywilnego parafii rzymskokatolickiej w Sieradzu-Męce.
Akta Stanu Cywilnego parafii rzymskokatolickiej w Strzelcach.
Akta Stanu Cywilnego parafii rzymskokatolickiej w Szadku.
Akta Stanu Cywilnego parafii rzymskokatolickiej w Zadziemi.
Akta Stanu Cywilnego parafii rzymskokatolickiej w Zawichoście.
Akta Stanu Cywilnego parafii rzymskokatolickiej w Złoczewie.
Akta Stanu Cywilnego parafii rzymskokatolickiej w Żychlinie.
Suplement do „Gazety Warszawskiej” 1792, 10 marca, nr 20.
„Tygodnik Ilustrowany” 1869, 18/30 stycznia, nr 57.
„Kurier Warszawski” 1909, 14 października, nr 284.
Acta visitationis [archidiaconalis] Archidiaconatus Vnieioviensis 1635–1636.
Acta visitationis [archidiaconalis] Archidiaconatus Vnieioviensis 1683 Acta actorum visita[tio]n[is] [generalis] beneficiorum curatorum & simplicium in Archidiaconatu Vnieioviensi 1711–1712.
Liber visitationis [generalis] ecclesiarum [m] Archidiaconatus Vnieioviensis 1728–1729.
Visitatio decanalis ecclesiarum Decanatus Schadkoviensis 1759–1760.
Oppus biennale visitationum [generalium] Archidiaconatus Vnieioviensis [sis] 1761–1763.
Wizyta generalna trzech dekanatów: Szadkowskiego, Wartskiego y Uniejowskiego 1779.
Visitatio decanalis ecclesiarum parochialium et capellarum cum suis rectoribus caeterisq[ue] addictis presbyterius in Decanatu Schadkoviensi 1788.
Resztki akt dziekańskich wizytacji specjalnej (zewnątrznej i wewnętrznej) Dekanatu Szadkowskiego, przeprowadzonej przypuszczalnie w roku 1801.
Status ecclesiarum et beneficiorum in Decanatibus Szadkoviensi et Lutomirensi 1811.
Matricules Napoléoniens 1802–1815, Regestre Matricule 1er Regiment de Cheveau Légers-Lanciers <<Polonais>> de la Garde Impériale, 3e Volume (n° 3001 à 3508) avril 1813 – février 1815.
Spis majątku duchownego kościoła w mieście Szadku z 1858 r.
Plan von der gehaltenen speciellen Vermessung der königlichen immediat Stadt Szadek z 1808 r.
Mappa pomiarowa territorium miasta powiatowego Szadek z 1824 r.
Plan Miasta Powiatowego Szadek w obwodzie Sieradzkim w guberni Kaliskiej z pomiaru geometryi Wilhelma Bergemann z roku 1824 z ok. 1837 r.
Plan posada Šadka seradzkiego uезда z 1893 r.

Literatura

- Ariès Philippe, *Człowiek i śmierć*, Wydawnictwo Alatheia, Warszawa 2011.
Długozima Anna, *Cmentarze jako ogrody żywych i umarłych*, Wydawnictwo Sztuka ogrodu Sztuka krajobrazu, Warszawa 2011.
Habryn Stefania, *Moje wspomnienie o Szadku*, „Biuletyn Szadkowski” 2001, t. 1.
Jougan Władysław Alojzy, *Kancelarya parafialna, czyli zbiór przepisów kościelnych i państwowych dla urzędów parafialnych*, Drukarnia Polonia, Lwów 1912.

- Kolbuszewski Jacek, *Cmentarze*, Wydawnictwo Dolnośląskie, Wrocław 1996.
- Kucała Bogusław ks., *Prawo wizytacji wiernych i obowiązków posłuszeństwa w świetle kan. 199,7°*, „Prawo Kanoniczne” 1994, R. 37, nr 1–2.
- Librowski Stanisław ks., *Repertorium akt wizytacji kanonicznych dawnej Archidiecezji Gnieźnieńskiej część 1. Akta przechowywane w Archiwum Diecezjalnym we Wrocławku zeszyt 1 sygnatury 1–20: akta z lat 1602–1755*, „Archiwa Biblioteki i Muzea Kościelne”, t. 28, Lublin 1974.
- Parczewski Alfons, *Monografia Szadku*, Drukarnia J. Goldmana, Warszawa 1870.
- Ruszkowski Andrzej, *Turysto! Zapraszamy do Szadku*, „Na Sieradzkich Szlakach” 1995, nr 3.
- Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, red. B. Chlebowski, t. XI, Warszawa 1890.
- Spiss Anna, *Cmentarze jako element pejzażu kulturowego*, „Rocznik Muzeum Etnograficznego w Krakowie” 1994, t. XI.
- Tanaś Sławoj, *Przestrzeń turystyczna cmentarzy: wstęp do tanatoturystyki*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2008.
- Wójcicki Kazimierz Władysław, *Cmentarz Powązkowski pod Warszawą*, t. III, Drukarnia S. Orgelbranda, Warszawa 1858.
- Wizyta dziekańska dekanatu Szadkowskiego odbyta w 1825 r. [cyt. za:] Agata Kaczmarek, Agata Młyńska, *Źródła do dziejów parafii w Szadku z w roku 1825 (wizyta dziekańska i inwentarz parafii)*, „Biuletyn Szadkowski” 2010, t. 10.

Strony internetowe

- panaszonik.blogspot.com/2012/06/wycieczka-nr-93-szadek.html
<http://www.ipsb.nina.gov.pl/index.php/a/feliks-bronislaw-rolinski>

[Wpłynęło: marzec; poprawiono: czerwiec 2016 r.]

TOMBSTONES BESIDE THE CHURCH OF ASSUMPTION OF THE BLESSED VIRGIN MARY AND SAINT JAMES THE APOSTLE IN SZADEK

Summary

First churchyards were founded around 5th–6th century AD near the temples where in crypts were the remains of saints. Over time, these cemeteries were built near every church. Burials at the churchyards were abandoned in the 18th century because of numerous epidemics that had sources at these cemeteries. People started to bury their dead at cemeteries outside the cities.

The churchyard at the Church of Assumption of the Blessed Virgin Mary and Saint James the Apostle in Szadek was founded in the Middle Ages and continued to be used during the next centuries. It seems that the cemetery was used until the second half of the 19th

century and even at the beginning of the 20th century. Currently, beside the church are seven tombstones and gravestones, which are the remains of the old churchyard. The preserved tombstones and gravestones belonged to: Józef Formański and Helena Formańska, Wiktoria Rolińska, Józefa Maliszewska, Józef Kozieł, Marcelli and Cecylia Kozłowski, Teodora Skupińska oraz Jan Kielkiewicz. These people lived in Szadek and the surrounding villages and were buried at the end of the 19th – beginning of 20th century.

Keywords: Szadek, graveyard, church, churchyard, tombstones, gravestones.